

VUSLAT YOLCULUĞU

Cemal KURNAZ*

ÖZET

Aşk konulu divan şiiri metinleri, âşık rolündeki anlatıcıların anlattığı bir hikâye gibidir. Bu hikâyede anlatılan aşk yolculuğu, anlatıcıların meşreplerine göre bazı farklılıklar gösterse de, ana karakteri itibariyle, zâhiri ve bâtını birlikte kurgulanan bir seyr ü sülûk yürüyüşüdür. Yolculuđunu başarıyla tamamlayabilen âşıklar vuslata hak kazanacaktır. Divan şairi, bu vuslat yolculuğunu anlatır. Bu nedenle şiirlerde ayrılık konusu çok geniş yer tutar. Vuslat ise sözün bittiği yerdir. Onun için, şiire konu olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşk, âşık, vuslat yolculuğu, seyr ü sülûk.

THE JOURNEY OF COMING TOGETHER

ABSTRACT

The narrators in the role of love like stories tell the texts of Ottoman poetry about love. Although this love of journey described in this story differs up to the characters of the narrators, it is a spiritual journey in terms of its main theme. The lovers who complete the journey successfully can come together and reach their goal. The Ottoman poetry presents this journey. For this reason, separation of lovers takes a great place in poems. Coming together is a point where speech ends. For this reason, it cannot be the theme of any poems.

Key Words: love, lover, coming together, spiritual journey.

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, cemal.kurnaz@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Divan Şiirinin Anlatıcısı: Âşık

Divan şiiri, -diğer konularını bir yana bırakacak olursak- aşk ekseninde oluşmuş bir şiirdir. Bilindiği gibi, Divan dünyasının kamuoyuna mal olmuş aşk hikâyeleri vardır. Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Vâmık ile Azrâ gibi. Çekirdeği çok eskilerde oluşmuş bu hikâyeler, şairlerce ana yapısı korunarak tekrar tekrar işlenmiştir.

Divan şiirindeki aşk oyununun da iki ana kahramanı bulunur: Âşık ve Sevgili. Az önce söylediğimiz aşk hikâyelerinde yer alan kahramanlar nasıl her şairde benzer özelliklere sahiplerse, Âşık ve Sevgili de öyle anonim birer tiptir.

Gelenek bu konuda önümüze zengin bir lego malzemesi (teşbihler, mecazlar, telmihler...) sunar. Burada, eskilerden miras alma, güncelleme veya geliştirme yoluyla üzerinde uzlaşma sağlanmış klişe istiarelerle karşılaşırız. Söz gelimi, Sevgili'nin huyu, boyu, beli, kaşı, gözü, yüzü, saçı, beni vs. hakkında en güzel benzetmeler burada hazırdır. Âşık için de öyle. Şairin görevi, geleneğin kuralları içinde, bu hazır lego malzemesiyle yeni, özgün kompozisyonlar üretmektir. Şair bu işi yaparken, -geleneğin rengine boyaması ve ana yapıyı bozmaması şartıyla- kendi deneyimlerinden de yararlanır.

Leyla ile Mecnun hikâyesinin bir anlatıcısı olduğu gibi, "Âşık" ve "Sevgili" arasındaki hikâyenin de bir anlatıcısı vardır. Bu anlatıcı "Âşık"tır. Şair, "Âşık" tipolojisine bürünerek, her şeyi onun gözüyle görür, onun dilinden anlatır. Yazılan her şiir, bu büyük anonim hikâyeye eklenmiş yeni bir epizot niteliğindedir.

Âşık ve Sevgili nasıl birer anonim tip ise, "şair" de geleneğin tarif ettiği böyle bir tiptir. Âşık ve Sevgili ekseninde bir şiire niyetlenen şair, zımmen şunu söyler gibidir:

Ey okuyucu, ben şimdi size Leyla ve Mecnun benzeri bildiğiniz bir hikâyeyi, Âşık ve Sevgili hikâyesini, Âşık dilinden anlatmak üzere huzurunuzdayım. Bu amaçla Âşık kostümünü giydim.

Bu hikâyenin dekoru genellikle "meclis"tir. Açık havada "bahçe"de, kapalı mekânlarda "meyhane"de kurulan meclis. Âşık rolündeki anlatıcı, hikâyesini genellikle böyle bir meclis dekoru önünde anlatır.

Sevgili tipi

Divan şiirinin merkezinde sevgili vardır. Onun dışındaki her şey sevgiliyi anlatmak için onun emrine verilmiş gibidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Biz sevgiliyi âşığın gözünden tanırız. Şairler, daima âşık rolündedir. Âşık kostümü giymiş bir meddah, bir kıssahan gibi, bize sevgili ile aralarında geçen maceraları anlatır.

Sevgili idealize edilmiş bir tiptir. Her bakımdan idealdir. Güzel değil, *en güzeldir*. Boyu en uzun, beli en ince, yüzü aydan, güneşten de güzel. Şiirde anlatılan sevgiliyi beşer arasında bulamayız. Nedim, *Yok bu şehir içre senin vâsf ettiğin dilber Nedim/ Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana*¹ derken, onun hem idealize, hem de sitilize edilmiş oluşuna işaret eder. Ondan söz eden şiiirlerde asla bir cinsellik algısı görülmez. O, uzviyetinden soyutlanmış, adeta aşkın/sevginin tecessüm ettiği bir tiptir.

Âşıkları sayısız olduğu hâlde, sevgili bir tanedir. O anonim bir tiptir. Hiçbir şairin sevgilisinin adını bilmeyiz. Kişiselleştirilmez, "özel"leştirilmez. Türkünün, *"Yar ismini desem olmaz/Düşer dillere dillere"*² dediği üzere, kişinin özel'inden sakınmak gerekir.

Âşık sevdiğini sakınır, kıskanır. Bu özellik insanın yaratılışında vardır. Hayâlî Bey, bu durumu, "aşk iştirak kabul etmez" sözleriyle anlatır.³ İnsanın yapısı ve toplumun kültürü de bu yöndedir. Bu durumu anlatmak için sevgilinin yanında bir de rakip tipine yer verilmiştir. Bu konuda çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Yahya Bey'in şu beyitlerinde olduğu gibi:

Kâşki nûr-ı cemâlün âleme fâş olmasa
Kimseler aşkun yolında bana yoldaş olmasa⁴

*

Kâşki aşkın safâsın kimse idrâk itmese
Benden özge kimse cismin yoluna hâk itmese⁵

Peki, aynı şairin şu beyitlerine ne demeli? "Öyle bir sevgili buldum ki seni unutacağım" diyen şarkıdaki gibi, Yahya Bey kendine yeni bir sevgili bulmuş olmalıdır.

Kâşki sevdiğimi sevse kamu halk-ı cihân
Sözümüz cümle hemân kıssa-i cânân olsa⁶

*

Cümle âlem âşıkı olsa cânânumun
Kulları çok olduğunu isterüm sultânumun⁷

¹ Nedim G 273/2-8.

² Bu türkünün güftesi Erzurumlu Emrah'a aittir.

³ Hayâlî Bey G 193/301-4; 245/448-5.

⁴ Yahyâ Bey G 520/387-1.

⁵ Yahyâ Bey G 520/388-1.

⁶ Yahyâ Bey G 519/386-2.

⁷ Yahyâ Bey G 427/232-1

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Bu beyitlerde dile getirilen sevgili, herkesin âşık olması istenen, kıskanılmayan bir sevgilidir. Fuzûlî'nin, bütün âşıklarının derdine derman olduğunu söylediği sevgili de herhâlde "orta malı" değil, böyle bir sevgili olmalıdır.⁸ Niyâzî-i Mısrî onu "dilber-i rûhânî" olarak niteler:

Ey dilber-i rûhânî al koma iş bu canı
Aşkına düşel'den dünyâ bana dar olur⁹

Aşkın hâlleri

Aşk kelimesinin sözlük anlamı sarmaşıktır. Aşk, sarmaşığın bir bitkiyi, ağacı sarıp sarmalaması, kuşatması, belki de kurutması gibi âşığı istilâ eder. Muhabbet ise, toprağa atılan tohum anlamındaki "hibbe" kökünden türemiştir. Hayatın aslı o ve onda olduğundan, bitkilerin kökü ve tohumu olan habbeye de sevgili (hubb) denmiştir.

Aşk ve muhabbet, hüviyeti herkesçe bilinmeyen gizemli bir güçtür. Kişinin iradesini aşan, "aşkın" bir güç. Göz görür, gönül sever. Aşkın ortaya çıkması için, âşığın içine yüklenmiş olan programı çalıştıracak, harekete geçirecek bir uyarıcıya ihtiyaç vardır. Nizamoğlu'nun, "*Mecnun ne gördü Leylâ'nın yüzünde*" dediği türden bir uyarıcı. Sevgilinin güzellik unsurları burada devreye girer.

Bu andan itibaren, âşığın, amacı vuslat olan yolculuğu başlamış olur. Anlatıcının meşrebine göre az çok farklılık gösterse de, divan şairlerinin anlattığı aşk yolculuğu, Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnun'u, Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ı gibi mesnevilerde görüldüğü üzere, zâhiri ve bâtını birlikte düşünülen bir seyr ü sülûk yürüyüşüdür. Bu yolculukta her merhalede ayrı bir mânâ görünür. Ancak, vuslat tâliplerinin çoğu "*varmadan menzile bir yerde ölür.*" Bâkî'nin şu beyti bu durumu anlatır:

Yollarda kalur râh-rev-i Ka'be-i vaslun
Ömr âhır olur mevt erişür zâd yetişmez¹⁰

Ser-menzile varmayı başarabilen âşıklar vuslatı hak eder.

*Aşk, en büyük bencilliktir.*¹¹

Bu, aşkın en alt seviyesidir. İçi yanan âşık, sevgiliyi, kendi acısını dindirmek için ister. Gel de beni bu dertten kurtar der. Divan şiirinin önemli bir bölümü bu feryatlardan oluşur.

⁸ Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd ider ihsân/ Niçün kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı (Fuzûlî G 259/264-2).

⁹ Niyâzî-i Mısrî 65/47-8.

¹⁰ Bâkî G 224/201-4.

¹¹ Yıllar önce okuduğum şu şiiri, hafızam bu şekilde değiştirmiş. Şiirin aslı şöyle: "Sanma sevgim benim bencillikti/ Sen olmak isteğiydi, sencillikti." (Hatemi 1972: 69).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Aşk, *bencillik değil, belki de senciliktir.*

Bu, aşkın ikinci aşamasıdır. Burada bencillik yoktur. Annenin çocuğuna duyduğu sevgiye benzer. "Sen ağlama kirpiklerin ıslanır"¹² diyen türkü gibi, "Sen ağlama dayanmam" diyen Sezen Aksu gibi.

Aşkın şiddeti arttıkça, âşık kendini düşünemez olur. Varını yoğunu her şeyini sevgili yolunda vermeye hazır hâle gelir. Bu durumda âşığa melâmet hâkim olur. "Acaba ne derler" veya "şöyle desinler" gibi endişeleri geride bırakır. Söz gelişi, Erzurum'un dadaşına, "Sen efendim, ben kapında kul olim/Ko desinler bu da bunun kuludur"¹³ dedirtecek bir şiddete erişir. O, çoktan hız sınırını aşmıştır:

Gâlib-i dîvâneyim Ferhâd u Mecnûn'a salâ
Yüz çevirmem olsa dünyâ bir yana, ben bir yana
Şem'ine pervâneyim, pervâ ne lâzımdır bana
Anlasın bîgâne, bilsin âşinâ sevdim seni¹⁴

Âşık, sevgilinin yüzünü bir kez görebilmek için çırpınır durur. "Nerde isen arayayım bulayım/Gökte isen merdivenler kurayım"¹⁵ diyen türkü, bu çırpınışı anlatır. Mevlit'teki, "Gice gündüz durmayıp istediğin/N'ola kim görsem cemâlin dediğin"¹⁶ mısraları da aynı şekildedir.

Kahrın da hoş, lütfun da

Aşkın şiddetiyle kendini unutan âşık, sevgilinin cevri ü cefâsından mutlak zevk almaya başlar. Şikâyetlerini, yakınmalarını terk eder. Kahrını da lütfunu da bir görür:

Hoştur bana senden gelen
Ya hil'at ola ya kefen
Ya taze gül yahut diken
Senden hem ol hoş hem bu hoş¹⁷

*

Kahr u lütfu şey'-i vahid bilmeyen çekti azâb
Ol azâbdan kurtulup sultân olan anlar bizi¹⁸

¹² Bu dizeler, "Huma kuşu yükseklerden seslenir" diye başlayan Erzurum yöresine ait uzun havanın devamında yer almaktadır.

¹³ Bu dizeler, "Huma kuşu yükseklerden seslenir" diye başlayan uzun havanın devamında yer almaktadır.

¹⁴ Şeyh Gâlib 435/10-5.

¹⁵ "Gezdim Karaman'ı gördüm Konya'yı" sözleriyle başlayan bu türkü Konya yöresine aittir.

¹⁶ Timurtaş 1972: 118; Hüseyin Vassaf 2006: 542.

¹⁷ *Eşrefoğlu 158/2-2.*

¹⁸ Niyâzî-i Mısırî 221/179-5.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Âşık artık dertleri zevk edinmiştir. Şeyh Galib'in, "*Fâriğ olmam eylesen yüz bin cevâ sevdim seni*"¹⁹ mısraı ile başlayan murabbaı bu zevkin ifadesidir. Hz. Mevlânâ, "*Her tarafı keder, üzüntü kaplasa, bütün insanlar kederli olsalar dahi, aşka sıkıca tutunan kişi, kedersizdir.*" diyor. "*Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır*" diyen Şeyh Galip de Hz. Hünkâr'ın yolundan gider. Sözlerini, "*Bu gam ne gezer sende âşık mı değilsin yâ*"²⁰ diyerek sürdürür. Eşrefoğlu Rumî'nin aşkı tanımlayan meşhur şiirini bu konuda hatırlamamak olmaz:

Cihânı hiçe saymaktur adı aşk
Döküp varlığı gitmekdür adı aşk

Elinde sükkeri ayruğa sunup
Ağuyu kendi yutmaktur adı aşk

Belâ yağmur gibi gökden yağarsa
Başını ana tutmaktur adı aşk

Bu âlem sanki oddan bir denizdür
Ana kendini atmaktur adı aşk

Var Eşrefoğlu Rumî bil hakikat
Vücûdu fâni itmektür adı aşk²¹

Canından çok sevmedikçe...

Bir gün Hz. Peygamber'in huzurunda iken Hz. Ömer'e öyle bir aşk hâli egemen olur ki, "Seni, canım hariç, dünyadaki her şeyden çok seviyorum" der. İltifat beklerken, "Canından da çok sevmedikçe gerçekten mümin olamazsın" ihtarıyla karşılaşır. Bunun üzerine, vücudunu tepeden tırnağa bir sıcaklık kaplar ve "Şimdi canımdan da çok seviyorum" cevabını verir. Ayette de söylendiği gibi, kişi sevdiği şeylerden vermedikçe gerçekten inanmış sayılmaz. Âşıklık, sevdiği şeylerden, uykudan, yemeden içmeden, maldan mülkten, makamdan mevkiden, şandan şöhretten, asıl önemlisi en aziz varlığı olan canından geçerek sevgiliye "işte şimdi oldu" deditrebilmektir.

Türkü, "*Sevdânın mektebinde/ Yedi sene okudum*"²² diyor. Aşk okulunda yetişen âşık, ben ve sen zamirlerinin sanal bir yanılısına olduğunu anlayıp, "O" zamirinde karar kılar. Bencillik ve sencilik aşamalarını geride bırakır. Bunun yolu canını/benliğini aradan kaldırmaktır. Tasavvuf ehli, bu durumu, "*Sen çıkarsan aradan/Kalır*

¹⁹ Şeyh Gâlib Mr 435/10-1.

²⁰ Şeyh Gâlib Msd 351/6-1, 3.

²¹ Eşrefoğlu Rûmî 105/6.

²² Yozgat yöresine aittir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

seni yaradan" sözleriyle özetlemişlerdir. Bunun en güzel ifadesini Fuzûlî'nin şiirlerinde buluruz:

Âşık oldur kim kılar cânın fedâ cânânına
Meyl-i cânân itmesün her kim ki kıymaz cânına²³

Can, insanın maddî benliğini ifade eder. Dünyevi acıları çeken bu maddî benliktir. O, sevgili ile âşık arasında bir engeldir. Gönül daima mâsivâyâ, dünya ile ilgili arzulara doğru çeker. Bu bakımdan can ile gönül, mecaz ile hakikat arasında gidip gelen bir mücadele içindedirler.

Maddî benlik (yani can), vuslat için öncelikli ve gereklidir. Can, bedenlenmek suretiyle aşkı tanır ve onun yardımıyla irfan sahibi olur. Dolayısıyla can, cânânı tanımak ve sevmek için gerekli bir araçtır. Ancak, âşık candan soyunmadıkça sevgiliye vuslat edemez. Gerçek idrak merkezi olan gönülden canın istekleri çıkarılınca, âşık mâsivâdan arınır, ölmeden önce ölme sırrına erer. Buna tasavvufta fenâ fillah denir. Yunus Emre'nin, "*Azrâil ne kişidür kasd idesi cânuma*"²⁴ dediği nokta burasıdır.

Hayâlî vuslatı, "*İkilikden bu gün ferdem ne hasm u ne cidâlüm var*"²⁵ şeklinde anlatır. Bir âşık, bir de mâşuk olduğu sürece ikilik var demektir. Âşıktaki benlik vehmi var oldukça üzüntü eksik olmaz. Üzüntülerden kurtulmanın tek çaresi, can ve ten şeklinde ifade edilen bu varlık vehminden kurtulmaktır:

Cân u ten oldukça menden derd ü dâğ eksik değül
Çıksa cân hâk olsa ten ne cân gerek ne ten mana

Meşhur hikâyenin sonunda Mecnun'un Leylâ'ya söylediği şu sözler de aynı hususu ifade eder:

Ger men men isem nesin sen ey yâr
Ger sen sen isen neyem men-i zâr²⁶

Bağdatlı Rûhî, can vererek sevgiliyle mutlu olmaktan söz ederken, "*varını veren yad olmamış*" diye bir atasözüne yaslanır:

Cân virüp cânân ile olsam aceb mi şâdmân
Bu mesel meşhûrdur varın viren yad olmamış²⁷

Bugün halk "*varını veren utanmamış*" der. Bu ifade, bir Peygamber sözünü hatırlatmaktadır: "*Sizin için vücudunuzdan büyük günah yoktur.*" Vücudu, varlığı, canı, benliği Hakk'a vermedikçe

²³ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2475.

²⁴ Yûnus G 181/173-5; G 188/181-9.

²⁵ Hayâlî Bey G 137/141-1.

²⁶ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2706.

²⁷ Rûhî G 665/540-4.

ikilikten kurtulmak mümkün değildir. Canı Hakk'a vermek, canın, yegâne varlığın ona ait olduğunu idrak etmek demektir:

Cânı cânân dilemiş virmemek olmaz ey dil
Ne nizâ eyleyelüm ol ne senündür ne menüm²⁸

Cânını cânâna virmekdür kemâli âşıkun
Virmeyen cân i'tirâf itmek gerek noksânına²⁹

"Can vermek", Fuzûlî'nin şiir dünyasını oluşturan önemli kavramlardan birisidir. Gerek Leylâ vü Mecnûn'da, gerekse Divan'da bu motif sıklıkla yer alır:

Cân u dil kaydını çekmekden özüm kurtardum
Cânı cânâneye itdüm, dili dil-dâra fedâ³⁰

Cânlar virüp senün gibi cânâna yetmişem
Rahm eyle kim yetince sana cânâ yetmişem³¹

Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever
Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever³²

Dilberün cânâ imiş kasdı Fuzûlî gel kim
Cân virüp dilbere minnet koyalum cânümüza³³

Ey Fuzûlî ciğerüm kanını koymaz töküle
Cân fidâ ol sanemün gamze-i hûn-hâresine³⁴

Cân vir gönül ol gamzeye kim bunca zamanlar
Cân içre seni beslediğüm anun içündür³⁵

Can vermek, âşğın kemâlinin, yetkinliğinin göstergesidir. Kendi benliğinden arınmayan kişinin aşkında eksiklik vardır. Noksanlıktan kurtularak vuslata ermek isteyen âşğın, canın gerçekte sevgiliye ait olduğunu teslim etmesi gerektir:

Aşk sevdâsında sûd itdüm metâ-ı vasldan
Ey Fuzûlî cân viren cânâna noksân itmedi³⁶

Sevgilinin birliğini idrak, cânı vücuttan ayırır. Kendi vücudundan haberdar olan âşık, sevgiliye vuslat edemez:

²⁸ Fuzûlî G 230/204-2.

²⁹ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2476.

³⁰ Fuzûlî G 133/7-6.

³¹ Fuzûlî G 221/187-1.

³² Fuzûlî G 171/83-1.

³³ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 1647.

³⁴ Fuzûlî G 253/252-7.

³⁵ Fuzûlî G 181/105-6.

³⁶ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2644.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Cânı cânân ittihâdı fâriğ eyler cismden
Cismden âgâh olan cân vâsıl-ı cânân değül³⁷

Zâtî'nin şu beyti de aynı düşünceye dayanmaktadır:
Yoluna cânum revân itsem gerek cânâ didüm
Yüzüme bin hışm ile bakdı didi cânun mı var³⁸

Sevgiliye ermek isteyen âşığın canından ümidini kesmesi
gerekir:

Hak yolu belâlıdur her kârı cefâlıdur
Cândan ümîdün kes cânâna irem dersen³⁹

Sevgilinin mutlak varlığında varlığından soyunan âşık,
öylesine kendinden geçer ki, o muhteşem varlıktan başka hiçbir şeyi
göremez:

Öyle ser-mestem ki idrâk itmezem dünyâ nedür
Men kimem sâkî olan kimdür mey ü sahbâ nedür⁴⁰

....

Hikmet-i dünyâ vü mâfihâ bilen ârif değül
Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâfihâ nedür⁴¹

Bu öyle bir zevktir ki, o eşsiz vuslatı tadan âşık, binlerce
canı olup can verme zevkini tekrar tekrar yaşamak ister:

Min cân olaydı kâş men-i dil-şikestede
Tâ her biriyle bir kez olaydum fedâ sana⁴²

Vasl eyyâmı virüp cânâna cân râhat bulan
Yeğdür andan kim salar cânın gam-ı hicrânına

Can verip⁴³ sevgiliye erişen âşık "birlik" sevincine kavuşur.
Ayrılık ateşindeki âşık ise, ikiliğin verdiği acılar içinde

³⁷ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 1020.

³⁸ Zâtî G 406/406-4.

³⁹ Niyâzî-i Mısırî 121/98-2.

⁴⁰ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2658.

⁴¹ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2661.

⁴² Fuzûlî G 138/17-3.

⁴³ Can vermek, aynı zamanda hayat vermek, ihya etmek, canlandırmak,
diriltmek anlamlarına da gelir. Âşık için, sevgilinin aşkıyla can vermek hiç de zor
değildir. Çünkü zamanın Mesih'i olan sevgili için, onu diriltmek, ihya etmek çok
kolaydır:

Âşıkâ şevkunla cân virmek inen müşkil değül

Çün Mesih-i vaktsen cân virmek âsândur sana (Fuzûlî G 140/21-4)

Divan şairleri, can kavramını ağızla ilgili olarak da düşünürler. Bu durumda
"can vermek", sevgilinin konuşması veya öpmesi; "can almak" da âşığın sevgiliyi
öpmesi anlamına gelir. Bu kullanılış, Nedim devrinden sonra daha belirgin hale
gelmiştir:

La'l-i yâr ağzında ammâ vâpesîn olmuş nefes

Âşık-i bîmârı gördüm cân verip cân almada (Nedim G 344/136-2).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kıvrınmaktadır. Öyle ki âşık, sevgiliyle kendisi arasında engel olan canının (benlik vehminin) bile aradan çıkmasını ister:

Seni cânân sanuram çık bedenümden ey cân
Men ü cânânım arasında çok olma hâ'il⁴⁴

Yaratıcı, insana kendi ruhundan üflediğini söyler. Can, Tanrısal sırdır; Rabb'in emrindedir. Ezel bezminde insana emanet olarak verilmiştir. Fuzûlî, o emaneti asıl sevgili için saklamaktadır:

Tende cânım bir perînüdü emânet sahlaram
Ol zamândan kim emânet kıldılar insâna arz⁴⁵

*

Aşk resmin âşık öğrenmek gerek pervâneneden
Kim yanar gördükde şem'in âteş-i sûzânına⁴⁶

Beyitte, Divan şiirinde sevgili ve âşığın sembolü olan şem' ve pervâne hikâyesine telmih yapılmaktadır. Şair, pervâneyi aşk usûlünü bilen biri olarak görüyor ve âşıkların aşk usûlünü pervâneneden öğrenmeleri gerektiğini söylüyor. Âşıklar, aşk usûlünü öğrendiklerinde, canlarını vererek benliklerinden kurtulacaklardır. Fuzûlî şu beytinde de,

N'ola gönlüm ârızun isterse, cânım kâmetün
Resmdür âlemde, bülbül gül sever, pervâne şem'⁴⁷

diyerek, pervânenin mumu; gülün bülbülü sevmesinin bir usûl, bir kural oluşuna değinmektedir. Âşığın bülbüle benzeyen gönlü sevgilinin yanacağını, pervâneye benzeyen canı da boyunu istemektedir. Sevgili, âlemin canıdır. Aşk, bütün âlemi, onun cemâlinin mumuna pervâne gibi âşık etmiştir. Her an binlerce âşık onun için canından geçmektedir:

Âlemi pervâne-i şem'-i cemâlün kıldı aşk
Cân-ı âlemsen fedâ min cândur sana⁴⁸

Fâni ol aşk içre kim benzer fenâsı âşıkun
Feyz-i câvid ile Hızr'un çeşme-i hayvânına⁴⁹

Kendi vehmî varlığından geçerek mutlak varlıkta yok olan âşık, gerçekte bekaya ermiştir. Bu bakımdan böyle bir yok oluş, ölümsüzlüğe benzer. Sevgiliye can vermeyen ebedî hayata erişemez:

⁴⁴ Fuzûlî G 215/175-8.

⁴⁵ Fuzûlî 197/139-3.

⁴⁶ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2478.

⁴⁷ Fuzûlî G 200/144-5.

⁴⁸ Fuzûlî G 140/21-3.

⁴⁹ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2479.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Virmeyen cânın sana bulmaz hayât-ı câvidân
Zinde-i câvid ana dirler ki kurbândur sana⁵⁰

Aşk içinde fâni olmak, aşkta kaybolarak, yok olmaktır. Bekânın zıddı olan fenâ, yok olma, yokluk, geçip gitme anlamlarıyla ölümlülüğü ifade etmektedir. Fenâ ile aynı kökten gelen fâni olma, ölümlülüğü, geçiciliği anlatır. Âşığın yokluğu, ebedilik feyzine ve Hızır'ın içtiği ölümsüzlük çeşmesinin suyuna benzer diyen şair, âşığın aşkta fâni olarak yok olmasını, ebedî nimet olarak görür. *Bengi su*, bilindiği gibi içene ölümsüzlük verdiği rivayet edilen sudur. Âşığın fenâsının Hızır'ın bengi su çeşmesine teşbihi, yine âşığın bu yoklukta ölümsüz, daimi olacağını ifade etmektedir. Yunus Emre, "*Ölen hayvan imiş âşıklar ölmez*"⁵¹ diyerek buna işaret eder. "*Yedi yıl yerde yatsam/Âşığım çürümenem*"⁵² diyen türkü de aynı düşünceye yaslanmaktadır.

Aşk derdinün devâsı kâbil-i dermân degül
Terk-i cân dirler bu derdün mu'teber dermânına⁵³

Klâsik şiirde aşk derdinin devası yoktur. Bunun tek geçerli devası canı terk etmek, candan vazgeçmektir. Çünkü acıyı duyan can, yani maddî benliktir. Canını terk eden, canından vazgeçen kişi ölmüş demektir. İnsan ölünce dünya dertleri dünyada kalır, böylelikle âşık rahat bulmuş olur. Fuzûlî şu beytinde de candan geçip, ancak bu şekilde rahat bulduğunu söylemektedir:

Cândan geçeli buldum râhat gam-ı âlemden
Hoş hikmet ile buldum ol derde bu dermânı⁵⁴

Fuzûlî, aşağıdaki beytinde de aşk derdi hastasının ölmekten başka bir dermanın olmadığını ifade etmektedir.

Ey Fuzûlî öyle kim bîmâr-ı derd-i aşksan
Yok durur ölmekden özge hiç dermânun senün⁵⁵

Hiç kim cânân için cân virmeğe lâf itmesün
Kim gelüpdür bu sıfat ancak Fuzûlî şânına⁵⁶

Şair kendisini soyutlayarak, "Fuzûlî varken hiç kimse sevgili için can vermekten söz etmesin. Çünkü bu sıfat sadece Fuzûlî'ye yakışır." demektedir. Burada şair, yalnızca kendisinin sevgili için can vereceğini, "can verme" sıfatının ancak kendisine mahsus

⁵⁰ Fuzûlî G 140/21-2

⁵¹ Yunus Emre G 122/113-8.

⁵² Türkü Urfa yöresine aittir.

⁵³ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2480.

⁵⁴ Fuzûlî 260/265-8.

⁵⁵ Fuzûlî G 212/169/7.

⁵⁶ Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 2481.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

olabileceğini söyleyerek, kendisini diğer bütün âşıklardan üstün tutmaktadır.

Aşk gelicek cümle eksikler biter

Aşkın kaynağı sevgilidir. Kuran'daki, "Allah onları sever ve onlar da Allah'ı severler"⁵⁷ âyeti bu gerçeği anlatır. Sun'ullah Gaybî'nin sözleri bu hususu aydınlatmaktadır:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka andan âşka
Şem'i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi

Yunus'un deyişiyle, "*Aşk gelicek cümle eksikler biter.*" Aşk ile kendinden geçen âşık, sevgilide var olur. Hz. Mevlana bu hâli şöyle anlatır:

Ben bende değil, sende de hem sen, hem ben,
Ben hem benimim, hem de senin, sen de benim,
Bir öyle garip hâle geldim ki bugün
Sen ben misin, bilmiyorum, ben mi senim.

Bektaşî şairinin, "*Bilmem ne hâl oldu bana/Ben sen miyim sen ben misin*"⁵⁸ veya "*Aynayı tuttum yüzüme/Ali göründü gözüme*"⁵⁹ mısraları da, ikilikten birliğe yetmenin şiirsel ifadeleridir.

Hz. Peygamber, mecazi sevginin hakiki sevgiye köprü olduğunu söylemiştir. Leyla ve Mecnun hikâyesi, bunun en güzel örneklerinden biridir:

*Mecnûn'a suâl eyleseler aşk ne demektir
Leylâ Leylâ der sonrası Mevlâ'ya erer aşk*⁶⁰

Tasavvuf şiirinde Cebrail akı, Burak aşkı simgeler:

*Burak-ı aşk ile varlık hicâbın
Demâdem geçmeyen âşık değildir*⁶¹

Fuzûlî de, Leyla'ya şunları söyler: Hamdolsun akıl, sabır, dil, din hepsi gitti; ağırlıklarından kurtulmuş, hafiflemiş olarak sevda sahiline doğru hızla yol almaktayım.

Akl u sabr u dil ü dîn gitdi bihamdillah kim
Sefer-i sâhil-i sevdâya sebük-bâr olubam⁶²

Dinî yükümlülükler akıl sahipleri için geçerlidir. Akıl gidince, din de gider, sorumluluk da. Esasen, akıl, ip veya bağ anlamına gelen 'ikâl sözünden türemiştir. Buradan anladığımıza göre,

⁵⁷ Mâide 54.

⁵⁸ İlahi.

⁵⁹ Ergun 1930: 255.

⁶⁰ İlahi.

⁶¹ Sun'ullah Gaybi 285/33-1.

⁶² Fuzûlî-Leyla vü Mecnun 1403.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Leyla da *mecnun* olmuştur. Dünyaya ait bağlarını kopararak, aşka yükselmiştir.

Âşıklar, sevgiliden başka bir şeyle bağları olmadıkları için özgürdür, belki de sadece onlar özgürdür. Onların fikri hür, irfanı hür, vicdanı hürdür. Onlar, "*İyyâ ke-na'bûdu ve İyyâ ke-nesta'în*" "*Sadece sana kulluk eder, yalnızca senden yardım dileriz.*" gerçeğini her an yaşayıp dururlar.

Aşkın amacı vuslattır

Vuslat, "Şeb-i arûs"taki, gerdek gecesindeki kavuşmadır. Tasavvufi mecaz da bu anlam üzerinden gerçekleşir. Vuslat 1'leşmektir. 2 iken, 1 olmaktır.

Vuslatın sonucu irfandır.

Vuslatta, sevgili mâlum (bilinen), âşık ise âlim (bilen) olur.

Vuslata eren âşık, Yunus Emre'nin, "*İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir*"⁶³ dediği şekilde, kendini bilir. Peygamber'in kadın erkek her mümine farz olduğunu söylediği, Çin'de bile olsa arayınız dediği ilim budur. Aslında buradaki bilme, hakikatiyle bilmedir. *Men arefe nefsehu/Nefisini bilen Rabbini bilir* kutsal hadisinde söylenen şekliyle bilmedir. Böyle bilene âlim değil, ârif denir.

Ârif, âşığın kemale ermiş hâlidir. "*Biz sevdik âşık olduk, sevildik mâşuk olduk*"⁶⁴ diyen Yunus Emre bunu kastetmiş olmalıdır. Mirac'taki, "*Ey Habibim sana âşık olmuşam*"⁶⁵ hitabı da bunu anlatır. Böylelikle, "*Zâtıma mir'ât edindim zâtını/Bile yazdım adım ile adını*"⁶⁶ şerefine mazhar olur.

Şiir ayrılığı anlatır, vuslatın şiiri yoktur

Şiirde anlatılan genellikle aşkın ayrılık hâlidir. Çünkü vuslatın şiiri olmaz, vuslathaneden ifşaat olmaz, teşhir olmaz, canlı yayın hiç olmaz. Vuslat, sözün bittiği noktadır. Nitekim Hz. Peygamber de Mi'râc'ta yaşadıklarını tafsil etmemiş, Tanrı ile bir yayın iki ucu kadar yakın geldikleri hâlde, oraya hiçbir Peygamber veya meleğin giremeyeceğini söylemekle yetinmiştir.

Masallarda ve halk hikâyelerinde de, "onlar ermiş muradına" deyip sözün kesilmesi bundan dolayıdır. Daha fazlası söylenmek gerektiğinde, söz gelişi Âşık Garip Hikâyesi'nde, "şeftalinin bini bir paraya indi" demekle yetinilir. "*Aşk yaşanır anlatılmaz*" denilen yer

⁶³ Yunus Emre 105/91-1.

⁶⁴ Yunus Emre 384/382-3.

⁶⁵ Timurtaş 1972: 118; Hüseyin Vassaf 2006: 542.

⁶⁶ Hüseyin Vassaf 2006: 543.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

burasıdır. "Bilen söylemez, söyleyen bilmez" sözü de bununla ilgilidir. "Cûylar çün erdiler deryâya hâmûş oldular"⁶⁷ diyen Hayâlî Bey, gerçek vuslatın, tam bir kendinden çıkış, kendiliğini terk ediş olduğunu anlatır. Kendiliği kalmayınca, yaşadığı vuslat zevkini kim nasıl anlatabilir?

KAYNAKÇA

- Bâki (1994): *Bâkî Divanı Tenkitli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, Ankara, TDK Yayınları.
- ERGUN, S. Nüzhet (1930): *Bektaşî Şairleri*, İstanbul.
- Eşrefoğlu Rûmî (2002): *Eşrefoğlu Divanı*, Haz. Asaf Hâlet Çelebi, Ankara, Hece Yayınları.
- Fuzûlî (1990): *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz vd., Ankara, Akçağ Yayınları.
- Fuzûlî (2000): *Leylâ ve Mecnun (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, Haz. Muhammet Nur Doğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HATEMÎ, Hüsrev (1972): *Akşam Gümrükçüleri*, İstanbul.
- Hayâlî Bey (1992): *Hayâlî Divanı*, Haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Hüseyin Vassaf (2006): *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, Haz. M. Tatcı, M. Yıldız, K. Üstüner, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nedim (1997): *Nedim Divanı*, Haz. Muhsin Macit, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Niyâzî-i Mısırî (1998): *Niyâzî-i Mısırî Divanı*, Haz. Kenan Erdoğan, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Rûhî (2001): *Bağdatlı Rûhî Divanı Karşılaştırmalı Metin*, Haz. Coşkun AK, Bursa, Uludağ Ü. Yayınları.
- Şeyh Gâlib (1993): *Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri Şiirlerinin Umumî Tahlili ve Divanının Tenkidli Metni)*, Haz. Naci Okçu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını.
- TARLAN, Ali Nihad (1967): *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*, İstanbul: İstanbul Ü. Yayınları.

⁶⁷ Hayâlî Bey G 106/49-3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- TARLAN, Ali Nihad (1998): *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1972): *Süleyman Çelebi, Mevlid*, İstanbul: MEB. Yayını.
- Yahyâ Bey (1977): *Divan (Tenkidli Basım)*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Yunus Emre (1990): *Yunus Emre Divanı (Tenkitli Metin)*, Haz. Mustafa Tatcı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zâtî (1970): *Divan (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*, Cilt 2, Haz. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*